

IV

Η ΔΙΕΞΟΔΟΣ ΤΗΣ Ε. Σ. Σ. Δ.

Είπαμε ἀπ' τὴν ἀρχὴ πὼς ἡ πολεμικὴ μας εἶναι ἐναντίον τῆς φασιστικῆς νοοτροπίας καὶ ὄχι ὑπὲρ κάποιου κοινωνικοῦ συστήματος. Καὶ γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὸ θεωρητικὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ταχτικὴν τοῦ σοσιαλισμοῦ, χρειάζονται πλατεῖες ἀναπτύξεις. Ἀναγκαστικὰ ὅμως ξεκαθαρίσαμε τὸ ζήτημα τοῦ οὐμανισμοῦ καὶ τῆς δημοκρατικότητος τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπαντώντας σὲ κείνους ποὺ δὲ θέλουν νὰ συνδέσουν τὸ ὄνομά τους μὲ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ὡς κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ συστήματος. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ - παράδοξα βεβαίως - ἐπιμένουν στὴν πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ μαρξισμοῦ σὰν ἀρνητὴ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν - Ἀνθρωπος, Ἐλευθερία - ποὺ σέβονται. Τὰ ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω εἶναι ἀρκετὴ ἀπόδειξις πὼς οἱ φόβοι τους εἶναι σφαλεροὶ καὶ πῶς, ἀντίθετα, ὁ καπιταλισμὸς προδίνει τὶς ἠθικὰς ἀξίες, ποὺ ἡ ἀνάπτυξή τους εἶναι σὲ χέρια ἄλλων.

Εἶναι ὅμως φανερὸ πὼς πολλὰ ἐπιχειρήματά τους στηρίζονται στὴ Σοβιετικὴ Ρωσία καὶ τὴν ταχτικὴν τῶν Κομμουνιστικῶν κομμάτων (Γ' Διεθνοῦς) τῆς Εὐρώπης, μαζὶ μὲ ὠρισμένες θεωρητικὰς θέσεις τῆς λενινικῆς προέχτασης τοῦ μαρξισμοῦ. Δὲ θ' ἀποφύγουμε τὴ συζήτησιν, γιὰτὶ νομίζουμε πὼς ἡ Ε. Σ. Σ. Δ. καὶ ἡ Γ' Διεθνής δὲν πρέπει νὰ δίδουν εὐκόλα ἐπιχειρήματα.

Μὲ πολλή συντομία θὰ δώσω ἐδῶ μερικὲς βασικὲς σκέψεις, ἀπαραίτητες νὰ εἰπωθοῦν.

Πρέπει ὅμως πρὸ παντὸς νὰ παρακαλέσουμε τὸν ἀναγνώστη νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει ὅ,τι καὶ στὴν ἀρχὴ εἶπαμε, πὼς ἀπ' τὸ τομίδιο τοῦτο λείπει ἡ πολιτικὴ, δηλαδὴ ἡ συζήτηση γιὰ ἄμεση δράση, γενικὰ τὸν τρόπο γιὰ τὴν κατάχτηση τῆς ἐξουσίας καὶ τὴ διαχείρισή της. Τὸ τονίζω αὐτὸ ἐντελῶς ἐξαιρετικὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου τούτου, γιατί εἶναι δύσκολο νὰ μιλήση κανεὶς γενικὰ γιὰ τὴν Ε. Σ. Σ. Δ. κι' ὄχι γιὰ τὸν τρόπο διοίκησης τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐπιτέλους ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. δὲν εἶναι θεωρητικὸ σύγγραμμα, ἀλλὰ Κράτος ποὺ ζῆ καὶ κινεῖται, ἀγωνίζεται, πάσχει, δημιουργεῖ, καὶ παρουσιάζει τὸ σύνολο τῶν χαρακτηριστικῶν ἐκείνων ποὺ ὀνομάζουν «πολιτικὴ ζωὴ». Ἕνας διανοούμενος, ποὺ ὑπηρετεῖ μιὰ γενικὴ τάση καὶ δὲν ἀνήκει σ' ἓνα κόμμα, ὀφείλει ὄχι μόνο νὰ μὴ τὸ ξεχνᾷ αὐτὸ μὰ καὶ νὰ τὸ υπενθυμίζη στοὺς ἀναγνώστες του. Γιατὶ αὐτὸς μπορεῖ, ἀπ' τὴ γενικὴ σκοπιὰ του, νὰ παρατηρῆ, διαπιστώνη, ἐκθέτη μερικὰ πράγματα, χωρὶς νὰ λησμονῆ πὼς ἡ πολιτικὴ ζωὴ ἐμφανίζει ἀνάγκες ποὺ τὰ δικαιολογοῦν ἴσως, καὶ πὼς οἱ ὀπαδοὶ ἑνὸς κόμματος μποροῦν νὰ τ' ἀρνοῦνται, γιατί ἐκεῖνοι πρέπει ν' ἀκολουθοῦν, στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτησή τους, ὠρισμένα συνθήματα.

Τόσο τὸ χειρότερο ἂν μερικὰ ζητήματα ποὺ θίγονται ἔτσι γενικά, διανοητικά, ἀποτελοῦν - ἄλλοῦ, ἄλλοιῶς - ἀφορμὲς πολιτικῆς διαμάχης καὶ ὀξύτητας. Τοῦτο ἀφορᾷ ἐκείνους ποὺ διεξάγουν ἄμεσα τέτοιους ἀγῶνες. Τὸ δοκίμιο τοῦτο δὲ γράφηκε γιὰ νὰ δώσῃ πολιτικὰ ἐπιχειρήματα σὲ κανένα - ἰδίως ὄχι σὲ ἀδερφοὺς - ἐχθρούς. Καὶ τὸ κεφάλαιο τοῦτο γράφηκε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξῃ πὼς ὁ σοσιαλισμὸς γενικὰ δὲν εἶναι ἡ ἐπιδίωξη καὶ ἡ

εικόνα τῆς βαρβαρότητας. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν οἱ παρακάτω γραμμές.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ἀπὸ μέρους πολλῶν σοσιαλιστῶν γίνεται ἡ αὐστηρότερη κριτικὴ τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῆς Ε. Σ. Σ. Δ. Βιάζομαι νὰ προσθέσω πὼς κρίνω τὴν πολεμικὴ ἐναντίον τῆς Ε. Σ. Σ. Δ. (ὅπως καὶ τὴν ἀντίστροφη πολεμικὴ, μὰ αὐτὸ εἶναι ἄλλη ἱστορία) ἄδικη καὶ ἄστοχη. Ἄδικη, γιατί ἔπρεπε οἱ σοσιαλιστὲς νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψει ὡς ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση εἶχε ν' ἀναπτυχθῆ μὲς σὲ εἰδικοὺς ὄρους, πού θὰ ὑπενθυμίσω, κ' ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ κριθῆ μόνο ὡς σοσιαλιστικὴ ἐφαρμογὴ ἢ παραστράτημα. Ἐξ ἄλλου ὅσο κι' ἂν δὲν ἔδωσε, γιατί δὲ μποροῦσε, τὸ πρότυπο τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, καὶ παρ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα πού παρουσιάζει, ἡ Ε. Σ. Σ. Δ. ἐμφανίζει μιὰ πρωτοφανῆ προσπάθεια, κι' ἂν ἀκόμη ἤθελαν νὰ τὴ θεωρήσουν καταδικασμένη. Ἄστοχη, γιατί μεταχειρίζεται ἐπιχειρήματα πού ἐπιστρέφουν - ἐκ μέρους ἄλλων πιά - ἐναντίον τοῦ σοσιαλιστικοῦ συνόλου, καὶ ὀδηγοῦν στὴν ὀξυνση τῆς ἀντίθεσης σοσιαλιστῶν - κομμουνιστῶν, πού μᾶς ἔφερε στὴν ἐπικράτηση τοῦ Χίτλερ καὶ σὲ λυπηρὲς προδοσίες.

Ὅπως καὶ νᾶναι τὸ πρᾶγμα, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ ὀξεῖα διαίρεση Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας καὶ λενινισμοῦ ἀποδείχνει πόσο μακρὰ ἀπ' τὴν ἀλήθεια εἶναι κεῖνοι πού περιορίζουν τὸ σοσιαλισμὸ στὶς ἐκδηλώσεις τοῦ τελευταίου. Μὰ ἡ νίκη θὰ ἦταν εὐκόλη: θὰ λέγαμε. «Ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. δὲν εἶναι σοσιαλισμός, ὁ λενινισμὸς δὲν εἶναι ὁ σοσιαλισμός», θὰ τ' ἀποδείχναμε, καὶ θὰ ζητούσαμε κατόπιν ἀπ' αὐτοὺς συζητητὲς μας νὰ διαλέξουν ἀνάμεσα στὴ Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατία καὶ τὸν φασισμὸ ἢ καὶ τὸν «φιλελεύθερο» καπιτα-

λισμό. Μὰ τέτοιες νίκες δὲ χρειάζονται. Δὲν εἶναι στιγμή νὰ ξεδιαλύσουμε τὸ ζήτημα ἂν μεταξὺ Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ σοσιαλιστῶν ὑπάρχει ἀσυμφωνία χαρακτήρων ἢ ἔρωτικὸ πείσμα. Οὔτε μποροῦμε νὰ ξέρουμε ποῦ θὰ ὀδηγήσουν τὰ σύγχρονα προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ σοσιαλισμὸς. Μὰ οἱ τρίτοι δὲν πρέπει νὰ συνηθίσουν νὰ θεωροῦν τὴν Ε. Σ. Σ. Δ. συγχρόνως κάτι ἔξω ἀπ' τὸ σοσιαλισμὸ καὶ μόνο εἶδος τοῦ ἐφαρμόσιμο (ἓνα εἶδος φασισμὸ τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας). Πάντως ὅμως, ἂν οἱ σοσιαλιστὲς μποροῦν νὰ παρουσιάσουν ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῆς Ε. Σ. Σ. Δ., εἶναι ἀπολύτως ἀπαράδεχτο γιὰ τοὺς ἄλλους νὰ περιορίζουν τὸ σοσιαλισμὸ στὸ λενινισμό, παραβλέποντας τὶς ἀρχὲς τῆς Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας, γιὰ νὰ ἐμφανίσουν τὴν ἀντιδραστικότητά τους μὲ μάσκα «ἀντι-κομμουνιστική». Γι' αὐτὸ γράφηκε τὸ συμπληρωματικὸ τοῦτο κεφάλαιο. Θὰ ὑπενθυμίσω λοιπὸν μερικὰ ἱστορικὰ δεδομένα σχετικὰ μὲ τὴν Ε. Σ. Σ. Δ.

I. Ὑστερ' ἀπὸ ἑβδομήντα καὶ πλέον χρόνια μαρξιστικῆς διδασκαλίας καὶ οἰκονομικῆς ἐξέλιξης, ἡ πρώτη χώρα ποὺ πραγματοποιεῖ τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση βρίσκεται νὰ εἶναι ἡ Ρωσία. Θὰ ἦταν χαμογελαστὴ ἀπασχόληση ν' ἀναφέραμε ἐδῶ μερικὰ κείμενα γιὰ ν' ἀποδείχναμε πόσο ἔξω ἀπὸ κάθε πρόβλεψη γίνηκε αὐτὸ τὸ γεγονός. Ἡ τόση κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὀπισθοδρόμηση ἔκανε νὰ φαίνεται πὼς ἡ Ρωσία θὰ ἦταν τὸ τελευταῖο Κράτος τῆς Εὐρώπης ποὺ θὰ πραγματοποιοῦσε τὸ σοσιαλισμὸ. Νομίζω πὼς δὲν ὑπάρχει κείμενο σοσιαλιστικὸ ποὺ ν' ἀναφέρῃ τὴ Ρωσία ὡς σοσιαλιστικὴν ἐλπίδα. Καὶ ὁ κ. Rollin παραθέτει κομμάτια ἀλληλογραφίας τῶν ἰδρυτῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ὅπου φανερώνεται ἡ δυσπιστία τους γιὰ

τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα στὴ Ρωσία, καὶ ἰδίως γιὰ τοὺς διανοουμένους του⁽¹⁾. Ἡ Ρωσία φαίνεται ἢ χώρα τοῦ κνούτου καὶ τῆς ἀγραμματοσύνης, πού τὴ βαραίνει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Michelet: «Δὲν ὑπάρχει ἔθνος. Ὑπάρχει ἓνα γραφεῖο κ' ἓνα μαστίγιο. Τὸ Γραφεῖο εἶναι ὁ Γερμανὸς, τὸ μαστίγιο εἶναι ὁ Κοζάκος»⁽²⁾. Κ' ὅταν ἀκούστηκε πὼς ἔγινε ἐπανάσταση στὴν καρδιά τῆς ἀτελείωτης αὐτῆς ἐπικράτειας, περίμεναν ὅλοι μὲ περιέργεια νὰ ἰδοῦν τι μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ «Δημοκρατία πασῶν τῶν Ρωσιῶν» πού θὰ διαδέχονταν, φυσικά, τὸ τσαρικό καθεστῶς. Κανεὶς δὲ φανταζόταν πὼς ἐκεῖ πάνω οἱ μαρξιστὲς θὰ ἔβαζαν στὸ νοῦ τους ἄλλο τίποτα ἀπὸ ἀστική δημοκρατικὴ ἐπανάσταση.

Πραγματικὰ ὁ μαρξισμὸς θεωρεῖ τὴν ἐπανάσταση ἐπιδιώξιμη σὲ κράτη ὄριμα γι' αὐτή, δηλαδή σὲ μεγάλη βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη. Εἶναι τόσο νὰ ποῦμε «ἀντιμαρξικὴ» ἢ ἔκκρηξη τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης ὥστε μερικοὶ μαρξιστὲς, ἀμιγεῖς καὶ σοφοί, φαίνονται σὰν νὰ μὴ μποροῦν ἀκόμη νὰ συγχωρήσουν τοὺς Ρώσους πού ἔφεραν ἓνα καινούργιο (καὶ τόσο ἄταχτο) στοιχεῖο γιὰ ν' ἀνησυχῆσουν τὶς ἡρεμὲς ἐξελικτικὲς ἐργασίες τους. Αὐτὴ τὴν ἐντύπωση μοῦ κάνει ὁ Καούτσκη⁽³⁾. Ἡ κακὴ ὅμως θεωρητικὴ ὑποδοχὴ δὲ θᾶχε ἄλλην ἀξία ἀπὸ τὸ νὰ δείξῃ τὴν ἀθεράπευτη ἀσυνεννοησία τῶν δογματικῶν κεφαλιῶν μὲ τὶς ἐκπλήξεις τῆς πραγματικότητας, ἂν πραγματικὰ τὸ στοιχεῖο τῆς ἐκβιομηχάνισης δὲν ἦταν ἀπαραίτητο, ὄχι μόνο θεωρητικὰ μὰ πρακτικὰ γιὰ μιὰ ἀπόπειρα σοσιαλιστικο-

(1) Henry Rollin, *Les Soviets*, 1931, σ. 79 ἐπ.

(2) Ἄναφ. εἰς Anatole de Monzie, *Manuel de la Russie Nouvelle*, 1930, σ. 8.

(3) K. Kautzky, *Le bolchévisme dans l'impasse*, γαλλ. ἔκδ. 1931

καταστοφῆς. Μιλοῦσαν γιὰ πορεία πρὸς τὸ σοσιαλισμό. Μὰ ἡ θέληση τῶν μπολσεβίκων δὲν ἦταν ὁ μόνος πα-
ράγοντας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Τὸ «νεκρὸ βάρος»
τῶν χωρικῶν ποὺ κινδύνευε νὰ γίνῃ ἀντίδραση, ἡ ἐπα-
ναστατικότητα τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν καὶ ὁ πό-
λεμος ἔπαιξαν τὸ ρόλο τους. Κυρίως εἶχεν ἐπιδράσει
ἡ στάση τῶν κεφαλαιοκρατῶν. Μένοντας κύριοι τῶν
ἐπιχειρήσεών τους - πρὸς μεγάλη ἀγανάχτηση τῶν ἐργα-
τῶν - ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ βλάψουν τὴν παρα-
γωγή (γιὰ ν' ἀπελπίσουν τὴν ἐπανάσταση). Ὁργάνω-
σαν φυγὴ τῶν κεφαλαίων καὶ ὑποβοήθησαν τὸν «λευκὸ
στρατό». Μὲς σ' αὐτὴ τὴ χάωδη κατάσταση ρίχτηκαν
τὰ ἱστορικὰ συνθήματα». «Ἡ γῆ στοὺς χωρικούς, τὰ
ἐργοστάσια στοὺς ἐργάτες, εἰρήνη μὲ κάθε τρόπο».
Ἔτσι ἐγκαινιάστηκε ὁ πολεμικὸς κομμουνισμός, ἀπόρ-
ροια τῶν περιστάσεων, ποὺ ἔφερε τὰ γνωστὰ ἀποτε-
λέσματα στὴν παραγωγή μιᾶς χώρας ἀποκλεισμένης
ἀπ' τὸν διεθνῆ ἱμπεριαλισμὸ κ' ἐξαντλημένης ἀπ' τὸν
ἐξωτερικὸ καὶ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο.

Εἶναι πιά γνωστὴ σήμερα ἡ ἐξέλιξη τῆς σοβιετι-
κῆς οἰκονομίας, μὲ τὸν πρῶτο της σταθμὸ τοῦ κρατι-
κοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ ἀδιέξοδο,
μὲ τὸν δεῦτερο σταθμὸ τῆς Νέας οἰκονομικῆς πολιτι-
κῆς (πού, ἂν δὲν σύντρεχαν οἱ περιστάσεις ποὺ ἀνα-
φέραμε, δὲν θὰ ἦταν καθόλου νέα), καὶ τέλος μὲ τὴν
ἡρωϊκὴ προσπάθεια τῶν διαδόχων τοῦ Λένιν γιὰ τὸ
πεντάχρονο σχέδιο. Ἔργασίες πολλῆς καὶ σοβαρῆς ἔχουν
δώσει στὸ κοινὸ σήμερα τὶς βάσεις τῆς οἰκονομικῆς
πολιτικῆς τῆς Ρωσίας, ποὺ ὁ σκοπὸς της περιγράφεται
σ' αὐτὲς τὶς δηλώσεις τοῦ Στάλιν: «Μᾶς περιτριγυ-
ρίζει μιὰ δλόκληρη σειρὰ κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν
ποὺ ἡ τεχνικὴ τους εἶναι πρὸ ἀναπτυγμένη καὶ πρὸ

τέλεια ἀπ' τὴ δική μας. Γιὰ νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν τελικὴ νίκη τοῦ σοσιαλισμοῦ πρέπει νὰ φτάσουμε ἢ νὰ ξεπεράσουμε αὐτὲς τὶς χῶρες». (19 Νοεμ. 1928). «Μποροῦμε νὰ ιδρύσουμε τὸ σοσιαλισμὸ καὶ θὰ τὸν ιδρύσουμε μὲ τοὺς χωρικούς, ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῆς ἐργατικῆς τάξης, γιατί, σὲ καθεστῶς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ἔχουμε ὅλα τ' ἀναγκαῖα δεδομένα γιὰ νὰ πραγματοποιήσουμε ὀλοκληρωτικὰ τὸ σοσιαλισμὸ ὑπερπηδώντας ὅλες τὶς ἐσωτερικὲς δυσκολίες, καὶ μποροῦμε καὶ πρέπει νὰ τὶς ὑπερπηδήσουμε μὲ τὶς ἴδιες μας δυνάμεις». (XV^ο Συνέδριο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος). Τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα, ἡ σημασία τῆς προσπάθειας αὐτῆς, ἡ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα μὲς στὴν ὁποία συντελεῖται εἶναι εἰδικὸ θέμα: «Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ βγῆκεν ἀκόμη ἀπ' τὸ χάος, λέει ὁ κ. Feiler⁽⁷⁾. Μὰ τοῦτο εἶναι γεγονός, πὼς οἱ ἄνθρωποι ἔχουν πιὸ ψηλὰ τὸ μέτωπο - ὑπάρχει περισσότερη περηφάνεια στοὺς ἀνθρώπους». Ἄλλοι ὑπερβάλλουν τὰ φανερά ἐλαττώματα τῆς σοβιετικῆς ὀργάνωσης. Ἄλλοι, μαρξιστὲς κίολας, μεταχειρίζονται τοὺς πιὸ βίαιους χαρακτηρισμούς. «Ἡ ἔκφραση Ἕνωση τῶν Σοβιετικῶν Σοσιαλιστικῶν Δημοκρατιῶν περιέχει τόσα ψέμματα ὅσες καὶ λέξεις»⁽⁸⁾. Ἄλλοι ἔχουν ἀποχτήσει τέτοιο ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸ πεντάχρονο σχέδιο ποὺ φτάνουν ὡς στὸ νὰ συγκρίνουν τὴν ἐπιτυχία του μὲ τὸ σοσιαλισμὸ.

Ἡ δική μας ἀποστολὴ εἶναι ἄλλη. Ἀπὸ τὴ σύντομη ἐξιστόρησή μας θέλουμε νὰ συγκρατήσουμε τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἔπαιξαν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸ σχηματισμὸ τῆς ὅλης σοβιετικῆς μορφῆς.

(7) A. Feiler, L'expérience du bolchévisme, γαλλ. ἔκδ. N.R.F., 1932.

(8) B. Souvarine, περιοδικὸ La Critique Sociale, Ἀπρίλιος 1933.

α) Κράτος χωρίς βιομηχανία πού ἔπρεπε νὰ ἐκβιομηχανιστῆ γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σοσιαλισμό.

β) Μετὰ τὸν πόλεμο (ἐξωτερικὸ καὶ ἐμφύλιον) πού ἐξάντλησε τὴ Ρωσία ὅπως ὅλες τὶς χῶρες, ἡ ἄμεση ἀντίδραση, τὸ sabotage τῆς κεφαλαιοκρατίας.

γ) Ἀποκλεισμός, ὑπουλος πόλεμος τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν, πού ἀπαιτοῦσε μερικὰ μέτρα ἐναντίον τῆς προπαγάντας τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

δ) Μιὰ τεράστια μᾶζα χωρικῶν πού ἔπρεπε νὰ κερδηθῆ, μὰ καὶ νὰ μείνῃ ἀκίνητη, ἔστω ἀπὸ φόβο. Παθητικότητα τοῦ μουζίκου (πού δὲν εἶναι περισσότερο μουζικὸς ἀπ' τοὺς ἄλλους μουζίκους τῆς γῆς) ἢ καὶ ἀντίδρασή του.

ε) Πόλεμος πρὸς τὶς ἀτίθασσες δυνάμεις τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας πού δὲν ἔχουν ἐκλείψει ὅλες. Ἀντίσταση μιᾶς συγκεντρωμένης θέλησης τοῦ σοσιαλιστικοῦ τμήματος τῆς ρωσικῆς παραγωγῆς, πού ἔχει ἀνάγκη τῆς δημόσιας ἐξουσίας γιὰ νὰ προστατευτῆ καὶ νὰ νικήσῃ.

Δηλαδή ἓνα Κράτος, μόνο στὸν κόσμον, πηγαίνει πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ μὲς' ἀπὸ ἀφάνταστες δυσκολίες, ἐσωτερικὲς δικές του, πού αὐξάνονται ἀπ' τὴ γενικὴ καπιταλιστικὴ κρίση. Ἡ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς προσπάθειας θυμίζει (μὲ πολλὰ ἴσως διαφορὰς) τὸ γαλλικὸ 1793. Ὁ ἰακωβινισμὸς, φαινόμενο κακό, μοιάζει σὰν ἀπαραίτητο αὐτοῦ μέσα - μὰ θὰ δείξουμε ἀμέσως πὼς ἡ ἴδια ἢ πρόοδος μιᾶς ἐπαναστατικῆς προσπάθειας φέρνει αὐτόματα τὴν ἀντίδραση, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ζήσῃ ἡ ἴδια ἢ ἐπαναστάσῃ.

Πραγματικὰ ἡ λέξις ἰακωβινισμὸς χαρακτηρίζει τὴ νοοτροπία τῶν διευθυνόντων τῆ ρωσικῆ ζωῆ σήμερα. Ὁ «Πατριώτης» τῶν πρώτων χρόνων τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης εἶναι σήμερα ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόμματος, ὁ καθαρὸς λενινιστῆς, μὲ μίγμα ἐνθουσιασμοῦ, φανατισμοῦ καὶ καχυποψίας. Ἐνα καθεστὼς ποὺ προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ καινούργια οἰκονομικὴ ζωὴ ἔχει πολλοὺς ἐχθροὺς, φανεροὺς καὶ κρυφοὺς. Ὅλες τὶς παλιᾶς οἰκονομικῆς δυνάμεις - ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ. Μιὰ προσπάθεια σὰν τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ἔχει ἀνάγκη σκληρῆς πειθαρχίας, ἀφροσύνης τοῦ καθενὸς στὴ δουλειά. Μὲ τὶς μεγάλες, ἀτομικῆς θυσίας ποὺ ἐπιβάλλει, χρειάζεται νὰ προστατευτῆ ἀπὸ κάθε εἶδος ἠττοπάθεια, κάθε εἶδος ντεφαιτιστικὴ προπαγάντα. Ἐδῶ γίνεται πόλεμος κ' ἐφαρμόζεται ἕνας κοινωνικὸς στρατιωτικὸς νόμος.

Μὰ πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦμε: Ὁ ἰακωβινισμὸς, φυσιολογικὸ φαινόμενον ἐδῶ ἐξαιτίας τῶν ξεχωριστῶν συνθηκῶν, δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ, μὰ τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, καὶ μάλιστα μιᾶς διχτατορίας, τῆς πρώτης, τῆς μόνης μὲς σ' ὅλοκληρον τὸν καπιταλιστικὸν κόσμον, μὲς σ' ἕνα ἔθνος χωρικῶν. Θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀσυνεπὴς ὁποῖος σοσιαλιστῆς ἢ προοδευτικὸς ἄνθρωπος ἔλεγε πῶς, ἀφοῦ εἶναι τόσο σκληροὶ οἱ ὄροι τῆς ἀνοικοδόμησις τῆς νέας κοινωνίας, θ' ἄπρεπε οἱ ῥῶσοι μπολσεβίκοι νὰ.... παραδώσουν τὸ ἔθνος στὰ χέρια τῶν ἀντιδραστικῶν καὶ νὰ μὴ προχωρήσουν, ἔστω μὲ μερικῆς θυσίας πὶο μεγάλες. Μὰ δὲν παύει ὁ ἰακωβινισμὸς νὰ εἶναι φαινόμενον ποὺ συνδέεται μὲ τοὺς δικούς τους ὄρους, νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται στὴν οὐσία τοῦ σοσιαλισμοῦ, νὰ μὴν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐπανάληψή του, νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται οὔτε κ' ἂν στὴν ἐννοια τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου. Καὶ τὸ πὶο οὐσιῶδες

είναι τοῦτο, ὅτι ὁ σημερινὸς ρωσικὸς ἰακωβινισμὸς, ὑπερβολὴ ἄμυνας, ἀποτελεῖ στένεμα καὶ αὐτῆς τῆς ἔννοιας τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, καὶ πρέπει νὰ ἐκλείψῃ γιὰ τὸ καλὸ τῆς οἰκονομικῆς προσπάθειας τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. Θὰ φανῇ ἄπ' τὶς παρακάτω γραμμὲς πὺς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀπαραίτητη στὸ σοσιαλισμό.

Οἱ μεταρρυθμιστὲς καὶ οἱ συντηρητικοὶ φιλελεύθεροι μοιάζουν, ὅταν συζητοῦν γιὰ δημοκρατία καὶ διχτατορία, νὰ μὴ ἔχουν ὑπ' ὄψει τοὺς παρὰ τὴν ἐξωτερικὴ, τὴν τοπικὴ θέσιν τοῦ ζητήματος. Δημοκρατία=κοινοβουλευτισμὸς, ἐλεύθερη συζήτηση. Διχτατορία=ἔλλειψη πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ὅμως στὴν μαρξικὴ ἀντίληψη οἱ δύο λέξεις ἔχουν προπαντὸς οἰκονομικὴ σημασία, πάνω στὴν ὁποία κυρίως βασίζεται ἡ διάκριση - μὲ τὰ πολιτικά της ἀποτελέσματα⁽⁹⁾. Ὑπὸ τὴ μαρξικὴ ἔννοια ἡ ἀστικὴ δημοκρατία εἶναι σ' ἓνα ὠρισμένο σημεῖο διχτατορία, παρ' ὅλη τὴ σχετικὴ ἰσορροπία ποὺ φέρνει ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ δράσις τῶν ἄλλων κοινωνικῶν ομάδων, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ τάξις εἶναι κυρία τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἀντίθετα, προλεταριακὴ διχτατορία δὲ σημαίνει παρὰ τὴν περίοδο ποὺ ἡ ἐργατικὴ τάξις γίνεται κυρίαρχη τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σοσιαλισμό. Ὁ πολιτικὸς ἀντίχτυπος εἶναι ἓνας: ὀργάνωση κατὰ τρόπον ὥστε ἡ κεφαλαιοκρατικὴ δύναμις νὰ μὴ μπορέσῃ νὰ βλάβῃ, ἀκόμη περισσότερο: νὰ μπορέσῃ ἡ ἐργατικὴ παραγωγὴ νὰ τεθῇ σὲ προνομιοῦχο μοῖρα. Ἐξω ἄπ' αὐτὸ ὁ σοσιαλισμὸς ἀπαιτεῖ τὴ δημοκρατικὴ ἐλεύθερη συζήτηση γιὰτί, συνοψίζουμε: χρειάζεται διχτατορία κοινωνικῆς τάξεως καὶ ὄχι κόμματος ἢ κλίμας, ὅπως τὸ εἶπεν ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ.

(9) Πρὸβλ. Laurat, αὐτ. σ. 191.

Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ ρωσικὸς ἰακωβινισμὸς εἶναι στένεμα τῆς ἔννοιαι τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, γιὰ εἶναι διχτατορία κόμματος, ποὺ βοηθήθηκε ἀπὸ τοὺς ὄρους ποὺ ἀναφέραμε καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη πολιτικῆς ἀνάπτυξης τῶν ρωσικῶν μαζῶν, ποὺ ποτὲ δὲ γνώρισαν ἐλευθερία. Καὶ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ὑποχωρήσῃ ὄχι γιὰ νὰ πείσουμε τοὺς φιλελευθέρους γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν λόγων μας, οὔτε γιὰ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς μαρξικοὺς κανόνες (ἂν καὶ τὸ κάτω-κάτω ἀποδείχτηκε πὼς ἔχουν κι' αὐτοὶ κάποιο νόημα..) μὰ γιὰ εἶναι ζήτημα ζωῆς γιὰ τὴ σοβιετικὴν οἰκονομία. Ὁ κ. Δωρὰ φώτισε τὸ σημεῖο αὐτὸ ὅσο κανεῖς: μὲ λίγα λόγια ἔδειξε πὼς ἂν πάσχει σήμερα τὸ οἰκονομικὸ σχέδιο τῶν Σοβιέτ, πάσχει μόνο καὶ μόνο ἀπ' τὴν ἔλλειψη δημόσιου ἐλέγχου. Πραγματικά, πρῶτα - πρῶτα ἡ ἔλλειψη αὐτὴ κάνει ἀθεράπευτη τὴν πληγὴ τοῦ γραφειοκρατισμοῦ (τὴν ὁποία δὲν κατηγοροῦν μόνον οἱ ἐχθροί, μὰ καταγγέλλουν οἱ ἴδιοι οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ρωσίας). Καὶ τὴ μεγαλώνει ἀκόμη ἡ πολιτικὴ διχτατορία γιὰ τὴ κατορθώνουν καὶ εἰσχωροῦν στίς ὑπηρεσίες ὄχι πάντα οἱ ἰκανώτεροι μὰ οἱ φανατικοὶ (ὑπερασπιστὲς τοῦ κόμματος). Μὰ ἐχτὸς ἀπὸ τὰ ἔξοδα καὶ τὴν ἔλλειψη ἐκλογῆς, ὑπάρχει κάτι βασικώτερο: στὸ κεφαλαιοκρατικὸ σύστημα ὁ συναγωνισμὸς, ποὺ τόσες καταστροφὲς ἔχει φέρει, χρησιμεύει - στὸ ζήτημα τῶν ἐξόδων παραγωγῆς - ὡς ρυθμιστῆς αὐτόματος. Στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ὁ συναγωνισμὸς ποὺ ὑπάρχει εἶναι μεταξὺ τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ ἰδιωτικῶν τμημάτων τῆς παραγωγῆς. Μὰ ἐκεῖ, ἀντὶ γιὰ τὴν πτώση τῶν τιμῶν καὶ γενικὰ τὸν καθαρὰ οἰκονομικὸ συναγωνισμὸ μὲ τὴ βοήθεια τῶν πολιτικῶν μέσων, γίνεται περισσότερη χρῆσι τῶν τελευταίων αὐτῶν γιὰ νὰ διασωθῇ ἡ γραφειοκρατία,

πραγμα πού ὁ δημόσιος ἔλεγχος δὲν θὰ ἐπέτρεπε. Ὑπερβάλλω τὰ πράγματα γιατί τὰ σχηματοποιῶ. Μὰ δὲν παύει νὰ εἶναι ἀλήθεια τοῦτο, πὼς τὸν ἀστικό συναγωνισμό καὶ τὸν ἀτομικὸ ἔλεγχο τῆς διοίκησης τῆς παραγωγῆς, δὲ μπορεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ παρὰ ὁ δημόσιος ἔλεγχος, ὁ ἔλεγχος τοῦ κοινοῦ ιδιοχτήτη. Ἐπομένως ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι εὐσεβῆς πόθος ἢ ιδεολογία τοῦ σοσιαλισμοῦ μὰ ἀνάγκη ζωῆς. Ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. πηγαίνοντας πρὸς τὸ σοσιαλισμό, δὲ θὰ εἶναι σοσιαλιστικὴ παρὰ τῆ στιγμῇ πού οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ ἡ ἐλευθερία θὰ εἶναι γεγονός. Ἡ ὑπερβολὴ στὴν κριτικὴ τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ἀποτελεῖ παράβλεψη τῶν σκληρῶν ὄρων μὲς στοὺς ὁποίους γίνεται μιὰ σοσιαλιστικὴ προσπάθεια, μὰ καὶ ὁ ταυτισμὸς Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ σοσιαλισμοῦ εἶναι θεωρητικὴ πλάνη ἢ κακὴ πίστη.

* * *

Πολλοὺς ἀπασχολεῖ - καὶ μὲ πολὺ δίκιο - ὄχι πιά ἡ ἐσωτερικὴ διοίκηση τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. μὰ ἡ ταχτικὴ τῆς Γ' Διεθνοῦς πού ἐμπνέεται ἀπ' τὰ Σοβιέτ - ὁ λεγόμενος σταλινισμός. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀντίθεση πού προκαλεῖ αὐτὴ ἀνάμεσα σὲ σοσιαλιστὲς καὶ κομμουνιστὲς. Εἶναι γνωστὸ ἀκόμη πὼς τελευταῖα ἐκδηλώθηκε ἀντίδραση καὶ τοῦ πρωτεργάτη τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης, τοῦ πρὸ ἰσχυροῦ διανοούμενου τῆς Ε.Σ.Σ.Δ., τοῦ Τρότσκη. Νὰ μοῦ συγχωρηθῇ κ' ἐδῶ νὰ μὴν ἐπεκταθῶ σὲ θεωρητικὴ συζήτηση (εἶναι ἄλλης ὥρας δουλειά), καὶ νὰ περιορισθῶ σὲ μερικὰ βασικὰ σημεία.

Ἄφθονους ἔχομε τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ λενινισμοῦ. Ὁ Στάλιν ὀρίζει: «Ὁ λενινισμὸς εἶναι ὁ μαρξισμὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ τῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασης, ἢ, ἀκριβέστερα, ἡ θεωρία καὶ ἡ ταχτικὴ τῆς

διχτατορίας του προλεταριάτου ειδικά» (10). 'Ο Στάλιν κακίζει τον Ζηνόβιεφ που βάζει στον όρισμό του λενινισμού και τó στοιχείο της μεγάλης άγροτικής τάξης που κυριαρχεί στη Ρωσία. 'Απ' τήν άλλη μεριά ó Laurat δίνει τούτον τó χαρακτηρισμό: «'Ο λενινισμός είναι ή επανάσταση με ζουρλομανδύα» (11). 'Οπως και νάχη τó προᾶγμα, νομίζω πώς μπορούμε ν' άρκεστούμε στις ακόλουθες παρατηρήσεις, άφου είπούμε πώς περιοριζόμαστε, για τήν εύχερέστερη και άμεσώτερη εξήγησή μας, στο σταλινικό λενινισμό.

α) 'Ο λενινισμός είναι ή άκριβής άντανάκλαση της διοίκησης της Ε.Σ.Σ.Δ. (κοίτα τις προηγούμενες σελίδες αúτου του συμπληρώματος), όπως και της σημερινής κατάστασης του κεφαλαιοκρατισμού.

β) Χαρακτηρίζεται έτσι από έξαιρετικό δογματισμό, μισαλλοδοξία και καχυποψία (προᾶγμα που άποτελεί ως σ' ένα σημείο άνάγκη για τήν Ε.Σ.Σ.Δ.).

γ) Χαρακτηρίζεται επίσης από κείνο που άλλοτε όνόμαζαν μπλανκισμό και που όλόκληρος ό σοσιαλισμός άποκρούει. Πρόκειται για τήν πίστη στην έννοια του πραξικοπήματος, της ένοπλης εξέγερσης, της βίαιης άνατροπής, και τήν καλλιέργεια μις τέτοιας άτμόσφαιρας με τή δράση των δρόμων κλπ.

δ) 'Επιβάλλει τή πίστη στην καταστροφική λύση του προβλήματος της διαδοχής του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος. Θεωρεί δηλαδή ως πιθανώτερη τήν έκδοχή πώς ή άλλαγή του κοινωνικού συστήματος θά γίνη μες στα έρείπια αúτης της οικονομικής όργάνωσης που δέ μπορεί πιά νά όρθοποδήση, και τήν άνωμαλία του πο-

(10) Staline, Questions du leninisme, γαλλ. έκδ. I, 1926, σ. 11.

(11) Laurat, αút. σ. 14.

λέμου - ἐνὸς πολέμου ἐναντίον τῆς Ε. Σ. Σ. Δ. ἢ τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν μεταξύ τους. Ἡ σημερινὴ οἰκονομικὴ κατάστασις, ἡ ἀσυνεννοησία τῶν κρατῶν, καὶ ἡ στενοκεφαλιά τῶν πρωταγωνιστῶν τους ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, οἱ ὀξείες πιθανότητες πολέμου ἀπ' τὴν ἄλλη, ἐνισχύουν τὴν πεποίθησιν αὐτή.

ε) Ἄρχισε μὲ τὴν ἰδέαν πὼς μπορεῖ νὰ οἰκοδομηθῇ ὁ σοσιαλισμὸς καὶ σὲ μιὰ χώρα ὄχι μαρξιστικὰ ὥριμη, καὶ σὲ μιὰ μόνον χώρα, καὶ πῆγε τὴν πεποίθησιν αὐτὴν στὸ ἄκρο ἄωτο: φτάνει γιὰ τοὺς σταλινιστὲς νὰ θεωρεῖται πὼς τὸ πιὸ μεγάλο ζήτημα τῆ στιγμῆ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιτυχία τοῦ πεντάχρονου σχεδίου, ἐνῶ ἡ διεθνὴς κατάστασις δείχνει σήμερον πιὸ πολὺ ἀπὸ ἄλλοτε (οἱ ἀλήθειες τοῦ Τρότσκη) πὼς λιγώτερον παρὰ ποτὲ ἐνδιαφέρει τὸ πεντάχρονο σχέδιον καὶ ἀπείρως περισσότερο ἢ διεθνὴς κατάστασις.

Γίνεται τώρα ἀπόλυτα νοητὴ ἡ διαφωνία τοῦ σταλινισμοῦ μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία καὶ τὸν Τροτσκισμό. Ἄπ' τὴ μιὰ μεριά ὁ σοσιαλισμὸς ἐπικαλεῖται τὸν Μὰρξ καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς δράσεως στὴν Εὐρώπῃ, ὅπου οἱ πολιτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ ὅροι εἶναι ἐντελῶς διάφοροι ἀπ' τὴ Ρωσία κ' ἐπομένως χρειάζονται συνθήματα διαφορετικὰ ἀπὸ κεῖνα ποὺ δίνει ὁ σταλινισμὸς - πιὸ σύμφωνα πρὸς τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξιν τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασίν τους. Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ τροτσκιστὲς ἐφιστοῦν τὴν προσοχὴν εἰς τὴ διεθνὴν κατάστασις καὶ τὴν ἀνώφελη προσπάθειαν ἐντοπισμοῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε. Σ. Σ. Δ., γιὰ τὴν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι στὴν οὐσία τοῦ διεθνικοῦ καὶ δὲ μπορεῖ τοπικὰ νὰ νικήσῃ χωρὶς διεθνὴ μεταβολὴν καὶ - ἂν μπορούσε - θὰ ἦταν ἄχρηστη νίκη. Ἀπὸ ἄλλη πλευρὰ ἡ διεθνὴς σταλινικὴ πολιτικὴ κατηγορεῖται ὅτι ἐνισχύει τὴν ἀντίδρασιν

μὲ τὶς περίεργες συνήθειες δράσης καὶ μὲ τὴν ἐξασθένιση τῶν σοσιαλιστικῶν δυνάμεων ποὺ φέρνει, γιατί πολεμάει ἰδίως τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα καὶ παραλύει τὴν ἄμυνα τῆς Δημοκρατίας ἐναντίον τοῦ φασισμού.

Μὰ ἤδη προβλέπεται κάποια διόρθωση. Λένε πὼς ἡ σταλινική γραφειοκρατία θὰ θελήσῃ ν' ἀντιληφθῇ τὶς εὐρωπαϊκὲς πραγματικότητες. Ἐπίσης πιστεύουν πὼς κι' ἡ ἄλλη γραφειοκρατία, ἡ μεταρρυθμιστική, θὰ πάψῃ νὰ κοιμᾶται τόσο ἤρεμα πάνω στὰ ἐξελικτικὰ ρόδα τῶν ὑπερβολικῶν κοινοβουλευτικῶν ἐλπίδων καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης στὴ δημοκρατικότητα τῶν ἀστῶν. Σὲ κείνους ποὺ ἀναγγέλλουν Θερμιδῶρ πρὸς μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ πλευρές, ἄλλοι ἀπαντοῦν πὼς θὰ προκληθῇ μιὰ *Τετάρτη Διεθνῆς*.

Ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ πὼς ἡ σύγχυση ποὺ ἐπιχειροῦν σταλινισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτη. Σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη ὁ σταλινισμὸς εἶναι ἐλάχιστη μειοψηφία. Σὲ κανένα μέρος τῆς Εὐρώπης (ἐχτὸς ἴσως τῆς Γερμανίας γιὰ λόγους εἰδικούς: τὴν πλήρη ἀνικανότητα τῆς Σοσιαλδημοκρατίας) τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα δὲ φτάνουν τὴ δύναμη τῶν σοσιαλιστῶν. Καὶ μέσα στὶς καθαρὰ κομμουνιστικὲς δυνάμεις ἡ ἀντίδραση στὸ σταλινισμὸ εἶναι πιά φανερή. Μὲ ποιά βάση λοιπὸν μποροῦν νὰ συνοψίζουν τὸ σοσιαλισμὸ στὸ σταλινισμὸ; Εἶναι καθαρὴ ὑπεκφυγή, πάρα πολὺ ὅμως καθαρὴ γιὰ νὰ ἀπατήσῃ. Ὁ *Πενταχρονισμὸς* δὲν εἶναι ἡ σοσιαλιστικὴ σκέψη καὶ δράση. Νομίζω μάλιστα πὼς δείξαμε μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια πὼς ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. αὐτὴ τὴ στιγμὴ γιὰ εἰδικούς λόγους δὲν εἶναι σοσιαλιστική. Ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ ὁ σταλινισμὸς ἀποτελοῦν ἢ φτωχὰ προσχήματα ἢ πλούσιες πλάνες. Ἡ προσοχή μας δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖ ὁ ἐχθρὸς, γιὰ ὅσους δὲ θέλουν νὰ εἶναι ὑπηρέτες τῆς ἀντίδρασης, δὲ βρίσκεται

στήν ἄκρα ἀριστερά, μὰ δεξιά, στήν ἀντίδραση πού παντοῦ ὀργανώνεται. Τὸ καθῆκον εἶναι ἓνα: ἡ δημοκρατικὴ ἄμυνα. "Ἄν ὅλοι οἱ εἰλικρινὰ ἀντικαπιταλιστές, προοδευτικοὶ καὶ δημοκρατικοί, καταλάβουν (εἶναι ἀκόμη καιρός;) τὴν ἀπλῆ αὐτὴ ἀλήθεια, σώζουν τὴν Εὐρώπη ἀπ' τὴν ἀντιδραστικὴ βαρβαρότητα. Καὶ κάνουν ὥστε νὰ μὴν ἀποδειχτῆ πὼς ἡ καταστροφικὴ λύση ἔχει τὶς πραγματικὲς πιθανότητες. Μὲς σ' αὐτὸ τὸ οἰκονομικὸ χάος, μὲς σ' ἓνα αὐριανὸ πόλεμο (διέξοδο πρὸς τὰ ἔξω σὲ κοινωνικὲς ἀνησυχίες ὠρισμένων κρατῶν), ποιὸς ἐξασφαλίζει πὼς δὲ θάρθη ὁ βίαιος θάνατος τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, μὲ -προσωρινὰ ἔστω- ἐπακόλουθα, πού ὁ σοσιαλισμὸς ποτὲ δὲν ἐπιθύμησε; Πρὸς τὴ μεριὰ αὐτὴ ἡ μόνη προφύλαξη εἶναι ἡ δημοκρατικὴ ἄμυνα, ἡ ἐνίσχυση μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερες δυνάμεις τοῦ ἀγῶνα τῶν σαράντα ἐκείνων δικαίων πού ἐμποδίζουν τὸν ὕπνο τῆς ἀντίδρασης.

• Η “ΑΛΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ,”

Νομίζω πώς μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε τα συμπεράσματά μας στις ακόλουθες θέσεις.

Ἡ ἀναμφισβήτητη κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι κρίση καθολική, καὶ ὄχι μόνο οικονομική. Μὰ εἶναι κρίση ἐσωτερική, ὀργανική, προερχόμενη ἀπ’ τὴν ἴδια τὴ λειτουργία τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Ἡ ἀντίδραση ἐπιδιώκει, μὲ κάθε τρόπο, νὰ περισώσει κάτι: ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι ἠθικὲς ἀξίες μὰ ὑλικά προνόμια. Ἡ βία εἶναι τὸ πιὸ ἀγαπημένο της ὄπλο αὐτῆ τῆ στιγμῆ. Μὰ - στὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο - ὑπάρχει καὶ κάποιο ἄλλο, ποὺ διευκολύνει τὴν ἀνοχὴ τῆς βίας, ἡ *συκοφαντία*. Ἡ ἀντίδραση παρουσιάζει τὸν ἱερό της ἀγῶνα γιὰ τὴ σωτηρία τῶν βάσεων τοῦ καπιταλισμοῦ ὡς ἄμυνα ἐναντίον μιᾶς βαρβαρότητας: τοῦ σοσιαλισμοῦ. Νομίζω πὼς ἀπέδειξα ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι μάσκα, πὼς τὰ ἰδανικά ποὺ «προστατεύει» ἡ ἀντίδραση εἶναι τὰ ἰδανικά ποὺ πρόδωσε ὁ καπιταλισμός, καὶ ποὺ ἀναγκαστικὰ ὑπηρετεῖ ὁ σοσιαλισμός.

Αὐτὰ εἶναι τὰ δυὸ μέρη τοῦ διπτύχου - ἠθικὸ περιεχόμενο τοῦ καπιταλισμοῦ, ἠθικὸ περιεχόμενο τοῦ σοσιαλισμοῦ - ποὺ τάξαμε ὡς σκοπὸ τούτης τῆς ἐργασίας μας. Ἡ σύνδεση μεταξύ τους φεύγει ἀπ’ τὰ ὄριά της. Ἀποτελεῖ μιὰν ἄλλην ἱστορία, τὴν πιὸ παθητική, τὴν πιὸ ἀγωνιώδη ἴσως σήμερα, ποὺ ὀνομάζω πρόβλημα τῆς διαδοχῆς. Περιέχει τὰ ἐρωτήματα: Μὲ τί καὶ κατὰ ποιὸν τρόπο θ’ ἀντικατασταθῇ ὁ καπιταλισμός, σύστημα ξεπεσμένο, κατὰ τὴν ὁμολογία ὄλων

τῶν φωτισμένων καὶ ἐντίμων ἀνθρώπων; Ὁ σοσιαλισμός, ὀλοκλήρωση τῆς Δημοκρατίας, εἶναι γιὰ τοὺς πρὸ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς φυσιολογικὸς διάδοχος. Μὰ θὰ εἶναι ὁ ἄμεσος διάδοχος; Ἡ ἀντίδραση μὲ τὴν ἀντίστασίν της, ὡς ποῦ θὰ πάη; Καὶ ὁ ἄκρὸς της καρπός, ὁ φασισμός, θὰ δημιουργήσῃ μιὰ ἐνδιάμεση μορφή ἀνάμεσα στοὺς δυὸ κοινωνικοὺς πόλους ποὺ ἐξετάσαμε, καὶ ποιᾶς διαρκείας;

Ἡ ἀναμφισβήτητα μοναδικὴ ἀποστολὴ τοῦ ἄξιου τοῦ ὀνόματος δημοκρατικοῦ διανοουμένου εἶναι ν' ἀποκαλύψῃ τὸ ψέμμα τῶν ἀντιδραστικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ἢ προσπάθειά νὰ ἐμποδίξῃ - ὅπως μπορεῖ - τὴν ἐξάπλωσιν τῆς φασιστικῆς νοοτροπίας, στίς εἰδικὰς ἐκδηλώσεις ποὺ ἔχει σὲ κάθε τόπο. Μὰ ἢ ἀπάντησιν στὰ ἐρωτήματα τοῦ προβλήματος τῆς διαδοχῆς δὲν ἐξαρτᾶται οὔτε ἀπ' τὴν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ καθενός, οὔτε ἀπ' τὴ συναισθησὴ τῆς ἀποστολῆς του. Ἀντικείμενον τοῦ τομιδίου μου δὲν ἀποτελέσῃ αὐτὸ τὸ ζήτημα. Μὰ θεωρῶ χρέος μου νὰ προσθέσω τίς λίγες γραμμὰς τοῦ ἀκολουθοῦν.

Τί ΝΑ γίνῃ; Ἀρμοδιότητα τῶν πολιτικῶν. Τί ΘΑ γίνῃ; Σ' αὐτὸ ἀπαντᾶ κανεὶς ἀνάλογα μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἐνατένισιν τῆς ἱστορίας ποὺ ἔχει, καὶ τὴν πρόβλεψιν ποὺ αὐτὴ τοῦ ἐπιτρέπει. Μὰ ἢ τέτοια πρόβλεψιν εἶναι ἀνίσχυρο ὄπλον γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον. Γιατὶ ἢ ἐφαρμογὴ ὠρισμένων φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων μπορεῖ νὰ δίνῃ μέσον γιὰ τὴν πρόβλεψιν, ἀλλὰ γιὰ ἱστορικὰς περιόδους ἀνυπολόγιστης διάρκειας. Ἔτσι τὸ περισσότερο βάρος πέφτει στίς πολιτικὰς πραγματικότητες καὶ τὴν αἰσιοδοξίαν ἢ ἀπαισιοδοξίαν ποὺ ἐμπνέουν στὸν καθένα. Πάντως τὰ δυὸ στοιχεῖα ποὺ δὲ μπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ σταθμίσῃ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτον: πλάϊ στήν κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ ὑπάρχει μιὰ ὀξύτατη κρίση τοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς τὴν ἱστορικὴ στιγμὴ πού, θεωρητικά, ὁ μαρξισμὸς δικαιώνεται. Ἡ πολλὴ ἐμπιστοσύνη στήν ἀναγκαιότητα τῆς προόδου ἔκανε νὰ παραγνωριστοῦν οἱ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις. Σχηματοποιήθηκαν τόσο πολὺ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα ὥστε δὲν εἶδαν πὼς μᾶζες ὀλόκληρες ἀνθρώπων, πού φυσικὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σοσιαλιστικὲς, πῆγαν πρὸς τὴν ἀντίδραση πού ἤξερε νὰ δημοκοπήσῃ. Ἡ διχόνοια ἀποσύνθεσε τὸ σοσιαλισμό. Οἱ δυὸ πτέρυγές του χωρίστηκαν μὲ χάος. Ὁ ἐξτρεμισμὸς ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, πού μὲ τὸν ἰδεολογικὸ του ἀσκητισμό, τὰ ὠμὰ συνθήματα καὶ τὴν περιφρόνηση τῆς πολιτικότητας, στάθηκε ὀλότελα ἀντι-δημοκοπικός. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ὁ μεταρρυθμισμὸς πού, μὲ τὴ μανία του νὰ πασπατεύῃ διαρκῶς τὴν ἐξουσία - χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τὸ σχηματισμὸ ἐνιαίου δημοκρατικοῦ μετώπου - παρουσιάστηκε σὰ νὰ κυβερνᾷ αὐτὸς καὶ σὰ νὰ προκαλῆ τὰ δεινὰ τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀπ' ἐδῶ ὁ τετράγωνος πολεμιστής, ἀξιοθαύμαστος στήν τελειότητα τῆς ἀδιαλλαγίας του, μὰ ἐνάντιος σὲ κάθε χρήσιμο μέσον γιὰ νὰ παρασύρῃ τὶς μᾶζες. Κοντὰ σ' αὐτὸ δογματικὸς ὡς στὸν παραλογισμό, μισώντας πρὶν ἀπ' ὅλα τοὺς «αἵρετικούς» ὁμοϊδεάτες, πού κρίνει μὲ τὸ δικό του, ὑποθετικὰ ἀλάνθαστο, κριτήριον τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς αἵρεσης. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ συντηρητισμὸς, δισταχτικὸς καὶ ἀντιφατικὸς, ἀμιλλώμενος μὲ τὸν ἐξτρεμισμὸ σὲ ἐπίκληση τοῦ Μάρξ καὶ ποτὲ τῆς πραγματικότητας. Κατάφεραν νὰ δίνουν πὶὸ μεγάλη θέση στὴ βιβλιοθήκη ἀπ' τὴ ζωὴ, πὶὸ μεγάλη σημασία στὰ κείμενα παρὰ στήν ἐπιτυχία. Οἱ σοσιαλιστικὲς ὀργανώσεις γραφειοκρατήθηκαν. Ὁ μαρξισμὸς ἔγινε σειρὰ ἀπὸ ἄψυχα, ἀκίνητα κείμενα πού ὁ

καθένας ἐρμηνεύει ὅπως τὸν συμφέρει, κι' ὄχι ζωντανή μέθοδος γιὰ τὴ σκέψη καὶ τὴ δράση, ὅπως διακήρυξαν ὅλοι οἱ μεγάλοι μαρξιστὲς ἀπ' τὸν Ἐνγκελς ὡς στὸν Λένιν.

Ἐξτρεμιστικὴ ἀπομόνωση στὶς βιομηχανικὲς χῶρες, σοσιαλιστικὴ ἀνυπαρξία στὶς μικροαστικὲς. Συνέτειναν κ' οἱ δυὸ ὄχι λίγο στὸ δεύτερο στοιχεῖο τῆς σημερινῆς πραγματικότητος, τὴν πρόοδο τοῦ φασισμού. Τὶ νὰ ὑπολογίσῃ κανεῖς; Μὲ τὰ ἄκρα ἄριστερά του συνθήματα καὶ τὴν ἐκμετάλλευση κάθε παλιᾶς καὶ νέας προκατάληψης, παντοῦ ὁ φασισμὸς δημιούργησε ἐπιστήμη τῆς δημοκοπίας, καὶ τράβηξε μεγάλες μᾶζες. Θὰ «ἀδειάσῃ» γρήγορα; Θὰ πνιγῆ μὲς στὴν ἀντίφασή του, ὄντας συντηρητικὸς γιὰ τοὺς κεφαλαιοκράτες καὶ ἐπαναστάτης γιὰ τὶς μᾶζες; Ἡ θὰ δημιουργήσῃ ἓνα πρωτόγονο καὶ βάρβαρο, πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ, καθεστῶς ποὺ θὰ καθίσῃ στὸ σβέροκο τῆς Εὐρώπης - καὶ γιὰ πόσο; Στὶς δικές μας σχεδὸν ἀξύπνητες χῶρες, θὰ γυρίσουμε ἑκατὸ χρόνια πίσω ἀπ' τὴ μιὰ μέρα στὴ ἄλλη; Θὰ ἰδοῦμε ἀπότομα πὼς ἡ πρόοδος δὲν ἦταν μαζικὴ, μὰ ὑπόθεση λίγων διανοουμένων ποὺ δὲ μπόρεσαν οὔτε νὰ συνεννοηθοῦν, οὔτε νὰ ἐνεργήσουν: Ἡ ἢ Δημοκρατία θὰ βρῆ τὴν ἀναγκαία δύναμη ν' ἀντεπεξέλθῃ, ἀπὸ τώρα, ὀριστικά, καὶ ἐναντίον τοῦ φασισμού καὶ ἐναντίον τῶν πῶ ἀπλῶν μορφῶν τῆς ἀντίδρασης, ποὺ γνωρίζουμε τώρα ἐμεῖς οἱ ἄλλοι;

Ὁ πραγματικὸς διανοούμενος, ὁ εἰλικρινὴς δημοκράτης, ὁ οὐμανιστής, δὲ μπορεῖ παρὰ μὲ ἀνησυχία νὰ βλέπῃ τὴ σημερινὴ πρόοδο τῆς ἀντίδρασης. Ὁ διανοούμενος διαπιστώνει καὶ μουτζουρώνει χαρτί. Καὶ κατὰ τοῦτο ἔχει τὴν εὐθύνη τῆς ἀποτελεσματικότητάς του. (Αὐτὸ λέγεται γιὰ κείνους ποὺ ἀναφέραμε στὸ

III^ο κεφάλαιο). Μὰ οἱ πολιτικοὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου φέρνουν τὶς πιδ βαρειᾶς εὐθύνες, ἂν εἰλικρινὰ πιστεύουν πὼς τὸ δυνάμωμα τῆς ἀντίδρασης ἀποτελεῖ προσβολὴ τοῦ πολιτισμοῦ.

Σὲ μένα ἄς ἐπιτραπῆ μόνο νὰ τελειώσω μὲ μιὰν ἱστορία, πού διηγεῖται στὸ *Ταξίδι* τοῦ ὁ Ψυχάρης: «Παραφέντη, μοῦ ἔλεγε ἓνας γέρος καϊξῆς πού μὲ πῆγαινε κάθε μέρα στὸ Φανάρι, πολὺ τσακιστήκανε οἱ Τοῦρκοι. - Παιδάκι μου τοῦ λέω γώ, μὲ τὸ καιρὸ πιότερο ἀκόμη θὰ τσακιστοῦνε· καμμιά μέρα τόσο τσακισμένους θὰ τοὺς δῆς πού θὰ τοὺς πετάξουνε κίολας στὴ θάλασσα. Μὰ τί κατάλαβες ἐσύ; Βασιλιά δὲ θὰ σὲ βάλουνε σένα, μήτε μένα. Θὰ σοῦ ἔρθη ἄλλος νοικοκύρης. - Παραφέντη, μὴ σὲ μέλη. Θὰ τσακιστῆ κι' αὐτός».

Γιὰ ὅσους ἔχουν πίστη, τὰ σφάλματα φθείρουν, μὰ δὲν καταστρέφουν. Γιατί, στὴν ἀντίθετη πλευρά, ἡ ἀντίδραση δὲν ἔχει νὰ ἐξουδετερώσῃ λάθη, μὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἀπρόσωπη δύση ἐνὸς συστήματος.

ΤΕΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

Σκοπός	Σελ.	5
I. Τὸ τροπάρει τοῦ πολιτισμοῦ.	»	9
II. Ἐκμετάλλευση θεσμῶν	»	25
III. Ἰδεαλιστικὲς ὑπεκφυγές.	»	49
IV. Ἡ διέξοδος τῆς ΕΣΣΔ.	»	68
Ἡ «ἄλλη ἱστορία»	»	85